

А.Т. КЕМБАЕВА¹, О.С. ЖҰБАЙ², С. ЕКЕР³

¹Әл-Фараби ат. Қазақ ұлттық университетінің PhD докторанты
(Қазақстан, Алматы қ.), e-mail: kembaeva_ainur@mail.ru

²филология ғылымдарының докторы,

Әл-Фараби ат. Қазақ ұлттық университетінің профессоры м.а.
(Қазақстан, Алматы қ.), e-mail: alm-ornai@mail.ru

³доктор, профессор, Башкент университеті

(Түркия, Анкара қ.), e-mail: suereker@yahoo.com

ШЕРХАН МҰРТАЗА ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ КӨРКЕМ ЖӘНЕ ПУБЛИЦИСТИКАЛЫҚ ДИСКУРСТАҒЫ ҰЛТТЫҚ ДІЛ КӨРІНІСІ

Аңдатпа. Ұлттың мәдениеті мен этностық ерекшелігін, мінез-құлқын, дүниетанымын тану үшін оған тән ұлттық ділді анықтау маңызды. Зерттеу жұмысының мақсаты – ұлттық діл сипатын көркем және публицистикалық дискурс негізінде анықтау. Осы мақсатта қаламгер Шерхан Мұртаза шығармашылығындағы көркем дискурс пен публицистикалық дискурс назарға алынып, ондағы ұлттық діл көрінісінің ерекшелігі, тілдік сипаты, автордың ұлттық діл сипатын ашудағы өзіндік шығармашылық шеберлігі айқындалды. Ұлттық ділдің мәтіндегі көрінісін тану үшін шығармалардың нақты тармақтарын талдау, іріктеу, салыстыру, түсіндіру, лексикалық және семантикалық, контекстуалды анализ әдіс-тәсілдері жүзеге асырылды. Мысалға алынған әр тармақтағы ұлттық ділді айқындайтын тілдік бірліктердің мәні түсіндірілді. Ұлттық ділдің көрінісін сипаттаған мәтіндерді зерттеу ұлттық дәстүр мен дүниетаным, мәдениет ерекшеліктерін жаңа қырынан тануға мүмкіндік тудырды. Ұлттық ділдің тарихи уақыт ағымындағы түрлі оқиғалар мен қоғамдық, әлеуметтік, идеологиялық тұрғыда өзгергіштігі мәселесін анықтау қажеттілігі – ғылыми-зерттеу жұмысының тақырыптық ерекшелігін айқындап, өзектілігін дәлелдейді.

Сондай-ақ зерттеу жұмысында көркем дискурс пен публицистикалық дискурстағы ұлттық ділдің сипатталу ерекшелігі, автордың сөз қолданысы талданды. Ұлттық ділдің көрінісі белгілі бір мәтін, тіркес, тіпті сөздің семантикалық тамырында жататыны дәлелденіп, оның ұлт психологиясынан айырмашылығы түсіндірілді. Зерттеу тақырыбы аясында бұған дейін еңбек жазған ғалымдардың теориялық және практикалық тұжырымдары назарға алынып, жұмыстың талдау және нәтижелер бөлімінде мәтінге лексикалық анализ жасау жұмысы жүргізілді. Ұлттық ділді көркем және публицистикалық дискурс аясында анықтау зерттеу жұмысының ғылыми және практикалық маңызын көрсетті. Ұлттық ділдің түрлі жағдаяттарда қалай көрініс табатынын зерттеу барысында ұлттық санада қалыптасқан әдеттер мен ұстанымдардың өзара байланысы талданды. Көркем және публицистикалық

*Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:

Кембаева А.Т., Жұбай О.С., Екер С. Шерхан Мұртаза шығармашылығындағы көркем және публицистикалық дискурстағы ұлттық діл көрінісі // *Ясауи университетінің хабаршысы*. – 2025. – №1 (135). – Б.185–197. <https://doi.org/10.47526/2025-1/2664-0686.155>

*Cite us correctly:

Kembaeva A.T., Jubai O.S., Eker S. Sherhan Murtaza shygarmashylygyndagy korkem jane publicistikalyq diskurstagy ulttyq dil korinisi [National Mentality in Artistic and Publicistic Discourse in the Works of Sherkhan Murtaza] // *Iasau universitetinin habarshysy*. – 2025. – №1 (135). – В. 185–197. <https://doi.org/10.47526/2025-1/2664-0686.155>

Мақаланың редакцияға түскен күні 05.01.2025 / қабылданған күні 30.03.2025

дискурстың коммуникативтік әрекетке негізделген қызметі, айтушы мен тыңдаушы арасындағы лингвокогнитивтік-ментальдік байланыс мәселесі қарастырылды. Мәтіндердегі ұлттық діл көрінісінің берілу ерекшелігі қаламгердің тілдік ерекшелігі мен авторлық көзқарасы тұрғысында талданды. Ұлттық ділдің айқын көрінісін автордың публицистикалық толғамдарынан жиі кездестіруге болатыны анықталып, соның негізінде жеке тармақтардағы ұлттық таным-түсініктен туындаған ділдік сипат көріністері талданды. Зерттеу жұмысының қорытындысында қаламгер шығармашылығының негізінде анықталған ұлттық діл көрінісінің көркем дискурс пен публицистикалық дискурста берілу ерекшелігі тұжырымдалып, ұқсастықтары мен айырмашылықтары айқындалды.

Кілт сөздер: Шерхан Мұртаза шығармашылығы, ұлттық діл сипаты, қазақ мәдениеті, көркем дискурс, публицистикалық дискурс, мәтін, тіл.

A.T. Kembayeva¹, O.S. Zhubai², S. Eker³

¹*PhD Doctoral Student of Al-Farabi Kazakh National University
(Kazakhstan, Almaty), e-mail: kembayeva_ainur@mail.ru*

²*Doctor of Philological Sciences, Acting Professor of Al-Farabi Kazakh National University
(Kazakhstan, Almaty), e-mail: aim-ornai@mail.ru*

³*Doctor, Professor, Baskent University
(Turkey, Ankara), e-mail: suereker@yahoo.com*

National Mentality in Artistic and Publicistic Discourse in the Works of Sherkhan Murtaza

Abstract. To understand a nation's culture, ethnic identity, behavior, and worldview, it is crucial to define its inherent national mentality. This research aims to determine the characteristics of national mentality based on artistic and publicistic discourse. To achieve this, the study examines the artistic and publicistic discourse in the works of writer Sherkhan Murtaza, analyzing the distinctive features of national mentality, its linguistic characteristics, and the author's unique creative approach in portraying it. Various methods were employed, including the analysis, selection, comparison, interpretation, and application of lexical-semantic and contextual analysis techniques to examine specific passages from the texts. The meanings of linguistic units that reflect national mentality were explained in each analyzed excerpt.

The study of texts that depict national mentality provided new insights into national traditions, worldviews, and cultural specificities. The necessity of identifying how national mentality evolves over time in response to historical events, as well as social, ideological, and public influences, underscores the thematic significance and relevance of this research.

Additionally, the research explores how national mentality is represented in artistic and publicistic discourse, focusing on the author's use of language. It is demonstrated that the expression of national mentality is embedded in the semantic essence of a text, phrase, or even a single word, and its distinction from national psychology is clarified. Previous theoretical and practical studies on this subject were reviewed, and a lexical analysis of the text was conducted in the analysis and results section. Defining national mentality within the scope of artistic and publicistic discourse further highlights the scientific and practical significance of the study.

By examining how national mentality manifests in different contexts, the research also analyzes the interrelation of customs and beliefs rooted in national consciousness. The communicative function of artistic and publicistic discourse was considered, particularly the linguacognitive and mental connection between speaker and listener. How national mentality is conveyed in texts was analyzed from the perspectives of linguistic features and the author's stylistic choices. The study establishes that the national mentality is most explicitly expressed in Murtaza's

publicistic works, where the linguistic and conceptual representations of national cognition are explored within individual passages.

In conclusion, the research defines the distinctive ways in which national mentality is conveyed in artistic and publicistic discourse based on Sherkhan Murtaza's works. The similarities and differences between the two discourse types were analyzed, contributing to a deeper understanding of how national identity is reflected in language.

Keywords: Creativity of Sherkhan Murtaza, character of national mentality, Kazakh culture, artistic discourse, publicistic discourse, text, language.

А.Т. Кембаева¹, О.С. Жубай², С. Екер³

¹PhD докторант Казахского национального университета им. аль-Фараби
(Казахстан, г. Алматы), e-mail: kembaeva_ainur@mail.ru

²доктор филологических наук, и.о. профессора
Казахского Национального университета им. аль-Фараби
(Казахстан, г. Алматы), e-mail: aim-ornai@mail.ru

³доктор, профессор, Университет Башкент
(Турция, г. Анкара), e-mail: suereker@yahoo.com

Национальный менталитет в художественном и публицистическом дискурсе в творчестве Шерхана Муртазы

Аннотация. Для распознавания культуры и этнической принадлежности, поведения, мировоззрения нации важно определить присущий ей национальный менталитет. Цель исследовательской работы – определение характера национального менталитета на основе художественного и публицистического дискурса. С этой целью были приняты во внимание художественный дискурс и публицистический дискурс в творчестве писателя Шерхана Муртазы, выявлены специфика проявления в нем национального менталитета, языковой характер, оригинальное творческое мастерство автора в раскрытии характера национального менталитета. Реализованы методы и приемы анализа, отбора, сравнения, интерпретации, лексического и семантического, контекстуального анализа конкретных пунктов произведений с целью распознавания выражения национального менталитета в тексте. В каждом пункте, взятом на пример, объяснялось значение языковых единиц, определяющих национальный язык. Изучение текстов, описывающих проявление национальности, позволило по-новому взглянуть на особенности национальной традиции и мировоззрения, культуры. Необходимость выявления проблемы вариативности национального менталитета в различных событиях исторического времени и в общественном, социальном, идеологическом контексте – определяет тематическую специфику и доказывает актуальность научно-исследовательской работы.

Также в исследовательской работе проанализированы особенности описания национального менталитета в художественном и публицистическом дискурсе, использование слов автора. Доказано, что выражение национального менталитета лежит в смысловом корне конкретного текста, фразы и даже слова, и объясняется его отличие от психологии нации. В рамках темы исследования были приняты во внимание теоретические и практические выводы ученых, написавших ранее труды по этой теме, проведена работа по лексическому анализу текста в разделе анализ и результаты работы. Определение национального языка в рамках художественного и публицистического дискурса показало научное и практическое значение исследовательской работы. В ходе изучения того, как проявляется национальный менталитет в различных ситуациях, была проанализирована взаимосвязь привычек и позиций, сложившихся в национальном сознании. Рассмотрена деятельность художественного и публицистического дискурса, основанная на коммуникативной

деятельности, проблема лингвокогнитивно-ментальной связи между говорящим и слушающим. Специфика передачи национального менталитета в текстах анализировалась с точки зрения языковой специфики и авторского подхода писателя. Установлено, что явное проявление национального менталитета часто можно встретить в публицистических толках автора, на основе которых проанализированы проявления ментального характера, обусловленные национальным познанием в отдельных стихах. В заключении исследовательской работы сформулирована специфика передачи в художественном и публицистическом дискурсе национального менталитета, выявленных на основе творчества писателя, выявлены сходства и различия.

Ключевые слова: творчество Шерхана Муртазы, характер национального менталитета, казахская культура, художественный дискурс, публицистический дискурс, текст, язык.

Кіріспе

Этика, ұлт, ұлттық мәдениет, діл, тіл, ұлттық салт-дәстүр, ұлттық рух секілді құбылыстар тіл білімі саласында өзекті мәселелердің әрі зерттеу тақырыптарының бірегейіне айналды. Ұлттың өзіндік ділі оның тарихи дамуында қалыптасады. Діл – бұл белгілі бір халықтың сыртқы белгісі емес, ішкі танымы, рухани болмысы.

Жалпы ұлт ділінің қалыптасуына алуан факторлар әсер етеді. Мысалы: қоршаған ортасы, климаты, географиялық ландшафты, қоғамы, діні, әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлері, яғни күллі табиғат. Біраз ғасырлар бойы қазақ халқы өзінің алғашқы далалық дәстүрлерін қалыптастырып, оны санасына сіңіріп, түрлі мәдени әсерлерді ұрпақ бойына таратты. Бұл ұлттық ділдің қалыптасуының терең және берік баспалдағы. Саяси апаттар мен соғыстар, өзге де мемлекеттердің саяси-экономикалық әсері әуелде қазақ қоғамында діннің орнауына, түрлі наным-сенімдердің келуіне түрткі болғанымен, түпкі ұлттық діл тамырын түбегейлі өзгерте алмады. Сол кезеңнен қалыптасқан ұлттық ділдің қазіргі күнгі көрінісін қаламгерлер шығармаларынан, көркем және публицистикалық дискурстардан байқай аламыз.

Ұлттық діл мәдениеттің кеңістіктік-уақыттық ұйымдастырылуындағы ерекшеліктерге байланысты қалыптасады. Діл – ұлттық сипатта көрінеді. Мысалы қазақтың қарапайымдылығы, бауырмалдығы, адамгершілігі, үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсетуі, т.б. идеологиялық, әлеуметтік-саяси, діни-конфессиялық және басқа да мәдени факторлардан діл белгілі бір дәрежеде өзгеріске түсетін болса, ұлттық қасиеттердің одан айырмашылығы – тұрақтылығы. Ұлттық қасиет қаншалықты берік болса, діл де соғұрлым берік сақталады. Ұлттық діл кешенді мәселе ретінде өзінің өзектілігін арттырып келеді. Ұлттық діл – халықтың, этностың рухани мінезін, ұлттық ерекшелігін көрсетеді. Этникалық бірлікті, халықтың әлеуметтік позициясын көрсететін, нақты тарихи-мәдени қоғамда қалыптасқан мінез-құлықтар мен әрекеттердің біртекті сипаты да ұлттық діл негізінде анықталады.

Ұлттық ділдің нақты көрінісін көркем және публицистикалық шығармалардан, автордың сипаттауы тұрғысынан қарастыру, зерттеу дәлелді мысалдарды жүйелеуге және жіктеуге, мәнін ашуға мүмкінді береді. Сондықтан зерттеу жұмысында қазақ халқына тән ұлттық діл мәселесі және оның көрінісі қаламгер Шерхан Мұртаза шығармашылығындағы көркем дискурс пен публицистикалық дискурс аясында анықталмақ. Ұлттық діл де ұлттық психология секілді халықтың қанына сіңген қасиет, дегенмен ол белгілі бір идеологиялық, әлеуметтік әрекеттер негізінде, тарихи даму шеңберінде өзгеріске ұшырауы да мүмкін екенін атап өттік. Шерхан Мұртаза шығармашылығында қазаққа тән діл мен оның көрінісі түрлі аспектіде, түрлі жағдайға сай сипатталады. Автордың көркем шығармалары мен публицистикалық мәтіндеріндегі ұлттық діл көріністері мәтін мысалдары негізінде

анықталады. Сондықтан зерттеу жұмысында Шерхан Мұртазаның көркем шығармалары мен публицистикалық толғамдарын зерттеу арқылы ұлттық ділдің көрінісін сипаттайтын мәтіндер мен нақты тілдік қолданыстарды анықтау және олардағы ұлттық діл көрінісінің ерекшелігі мен берілу айшықтарын нақты мысалдар негізінде талдау міндеттері қойылды.

Шерхан Мұртазаның көркем мәтінінде үнемі ұлттық дәстүрдің, мінез-құлықтың, қазақы танымның жиі көрініс табатынын ескерсек, ұлттық діл сипаты да соларға параллель ұсынылып отырады. Ал публицистикалық мәнінде автор бүгінге дейінгі өзектілігін жоймаған халықтық мәселелерді көтере отырып, туған жер, тіл туралы, ұлттық руханият туралы ой-толғамдарын байқатады. Елдің өмірі мен тағдырын, қоғамдық тіршілікті, қазақ танымындағы жақсы мен жаманды, ақ пен қараны ажырататын ділдік ерекшеліктерді ұтымды пайдаланады.

Ұлттық ділді қоғамдық әрі ұжымдық ойлау деңгейінде қалыптасатын қасиеттер дейтін болсақ, әрине ол жеке адамдардың іс-әрекеттерінде де орын алады. Туындыгер шығармаларындағы дара кейіпкерлердің бойындағы ұлттық діл белгілері жинақталып, бір ұлттың ділінен хабар беріп тұрғаны белгілі. Автор өзінің публицистикалық толғамдары мен эссе, очерктерінде де ой-тұжырымдарын талқылау үшін жеке тұлғаларға, қоғамдық мәселелерге, қазақ қоғамындағы жаңа өзгерістерге мән береді, ескі таным мен жаңа танымда ұлттық тілдің сақталуы, жалғастығы, өзгеріске ұшырауы секілді маңызды сұрақтардың шешімін беруге тырысады. Зерттеу жұмысында мұндай ерекшеліктерді қаламгердің көркем және публицистикалық шығармалары негізінде анықталады.

Қаламгердің көркем мәтіні мен публицистикалық мәтінінде ұлттық ділдің көрінісі жеке адамның, ұжымның деңгейінде, этногенетикалық санада, мәдениет пен дүниені қабылдау аспектісінде сипатталады. Қазақ халқының діліндегі динамикалық бағдар мен ерекшеліктерін автор өз шығармаларында ашық суреттеу арқылы оқырманға ұлттың мәдениетінен, көзқарасынан тікелей хабар беріп отырады. Ұлттың ділінің қалыптасуына өзге қасиеттері секілді ертеден қалыптасқан ата-баба дәстүрі, наным-сенімдері де әсер ететінін айтады. Публицистикалық дискурсында қазақ нақылдары мен мақал-мәтелдерін қолдану арқылы қазақ ділінің мағынасын ашуға тырысады. Ұлтқа тән сезімталдық пен сүйіспеншілік, характерлік және эмоционалдық ерекшеліктерін танытады.

Зерттеу әдістері мен материалдар

Дискурс, оның ішінде көркем және публицистикалық дискурс, діл, ұлттық діл мәселелерін өз зерттеу жұмыстарына арқау еткен шетелдік және отандық ғалымдардың еңбегіне назар салып, олардың тұжырымдарын қарастыру жаңа идеялар мен көзқарастарға бағыттайтыны анық. Мәселен, Скуратов И.В., Корж В.И. [1, 112-б.] зерттеу жұмысында орыс және француз халықтарының менталитеті мен ұлттық мінезінің ерекшелігін этникалық лингвокультура тұрғысынан қарастырса, Kashenkova I. [2] коммуникативтік мінез-құлық пен ұлттық, мәдени құндылықтардың саяси дискурстағы сипатын талдайды. Жумагулова А.М., Каримова Б.Ж. [3, 26-б.] публицистикалық дискурстың өзге дискурстар аспектілерінде қарастырылуы, этникалық факторлардың институционалды дискурсты ұйымдастырудағы маңызы жөнінде ақпарат берсе, Rashidova M.B. [4, 7-б.] дискурс ұғымын лингвистика ғылымы тұрғысында зерттеп, оларға тән ерекшеліктерді анықтау мақсатында түрлі әдіс-тәсілдер призмасын қолданғанына көз жеткіздік. Ал Койлыбаева Р.К., Жунисова М.А. [5, 210-б.] отбасы дискурсын зерттеп, оны өзге ғалымдардың зерттеулері аясында тұжырымдап, ерекшеліктерін назарға алады. Аталған зерттеушілердің еңбектеріне шолу жасау арқылы, ұлттық ділдің көркем және публицистикалық дискурстағы көріністерін, дискурс түрлерінің анықталу тәсілдері мен мәселесін, ұлттық мәдениет пен ділдің өзара қарым-қатынасын, әр ұлттар діліндегі этникалық айшықтар мәселелерін жаңа тұжырымдар негізінде тануға мүмкіндік алдық. Зерттеуші-ғалымдардың пікірінше, ұлттық діл тұжырымдамасының негізі

ретінде этностың психикалық ерекшелігі көрінеді. Ұлттық діл табиғатпен өзара ішкі байланыс қалыптарымен, мәдениетімен және психологиялық айшықтарымен, тілде көрінетін қарым-қатынас нормаларымен анықталады. Зерттеу жұмысында атымды зерттеушілердің еңбектері назарға алынып, ұлттық ділдің көрінісін көркем және публицистикалық дискурстан анықтау мақсатында анализ, синтез, индукция, бақылау және мысалға алынған мәтіннің семантикалық интерпретациясын жасау, түсіндіру, лексикалық анализ, салыстырмалы талдау әдістері қолданылды.

Шерхан Мұртазаның «Жазғы демалыс», «Кәрі солдат», «Ақсай мен Көксай», «Абай сәулесі», «Айқайлап айтқан сөз» «Қазақстанның байлығы 10 триллион доллар!», «Әкімдер де ант берсін», «Зейнет күреспен келеді» шығармаларындағы көркем және публицистикалық дискурстардан ұлттық ділдің көрінісі нақты мәтін тармақтары негізінде талданып, олардың астарлы мәні, этнологиялық сипаты, мағыналық реңкі, қазақы танымдағы дүниетанымға әсері, ұлттық ділдің әр кезеңге сай өзгеріп отыруы мәселесі, сондай-ақ оның ұлттық руханияттағы, күнделікті әлеуметтік-саяси, қоғамдық жағдайларда байқалатын белсенді сипаты анықталды. Көркем дискурста қаламгер шындық оқиғаны, өмір құбылыстарын көркем баяндай отырып, ұлттық ділдің белгілерін алуан тілдік бірліктермен суреттеу арқылы кейіпкерлер диалогтарындағы тілдік ерекшеліктер арқылы, сөз қолданысының ерекшелігі арқылы ұсынады. Ал публицистикалық дискурста автор ұлттық ділді нақты бір оқиға немесе жағдайға, өзі көрген немесе өзі өмір сүрген қоғамындағы болып жатқан әрекеттерге түрлі жағынан қарап, баға беру арқылы, қазаққа тән әдеттерді сипаттау арқылы тұжырым жасай отырып көрсетуге тырысады. Ұлттың бойында сақталған қасиеттер мен олардың белгілі бір жағдайда көрініс тауып отыруын өз мысалдарында суреттейді. Қаламгер шығармашылығындағы көркем және публицистикалық дискурстан ұлттық діл көрінісін анықтау үшін аталған нақты туындыларды іріктеп алуда мәтіндердегі қаламгердің идеяны оқырманға жеткізуде қолданған шеберлігі, мәтін ішіндегі қазақ ділі мен мінезін көрсететін нақты сипаттаулары, олардың автор тарапынан астарлы суреттелуі, түсіндірілуі, сөз қолданысы, тілдік ерекшелігі негізге алынды. Шерхан Мұртазаның көркем және публицистикалық мәтіндерінің мазмұнынан ұлттық мәдениет пен мінез-құлық сипатының авторлық монолог, кейіпкерлер диалогы, баяндау түрінде ашық әрі жиі көрініс табуы – зерттеу жұмысының нысанына қаламгер шығармашылығын негіз етуге мүмкіндік берді.

Зерттеу жұмысында аталмыш нақты мәтіндерге жүгіну негізінде көркем дискурс пен публицистикалық дискурстағы ұлттық діл көрінісінің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтау жүзеге асырылды. Ол үшін нақты мәтін тармағы мысалға алынып, ондағы тілдік бірліктердің лексикалық, семантикалық, этнологиялық ерекшеліктері ескерілді. Ұлтқа тән ділді зерттеу кезінде оның мәдениеті мен ұстанымы, ертеден келе жатқан дәстүр жалғастығы белсенді әрекет ететіні анықталды.

Талдау мен нәтижелер

Дискурстың негізгі қызметі – коммуникативтік әрекетке негізделгендіктен көркем дискурстың да, публицистикалық дискурстың да ортақ сипаты ондағы айтушы мен тыңдаушы арасындағы лингвокогнитивтік-ментальдік байланыс. Ал көркем және публицистикалық дискурстағы үлкен айырмашылық – шындық өмірдегі оқиғаның берілу жолы. Көркем дискурста шындық сол күйінде берілмейді. Ол автордың дүниетанымында сүзгіден өтіп, оның тілдік тұлға ретіндегі шығармашылық ой-қиялымен оқырманға ұсынылады. Мұнда оқырманның шығарманы қабылдауына негізделген тұтастық ескеріледі.

Шерхан Мұртазаның шығармаларында ұлттық діл кейіпкерлердің әрекеттері мен мінез-құлықтары, автордың ішкі рухани дүниетанымы мен психологиясы, тұжырымдары, алуан жағдайларға баға беруі, оларды суреттеуі арқылы көрініс табады. Сондай-ақ зерттеу жұмысында мысалға алынған мәтін үзінділері, сөйлемдер мен тіркестер көлемі жағынан

қысқа болғанымен, олардың жеке тұрып-ақ тұтас мәтін мазмұнын ашатыны, автор ұсынған нақты ойды жеткізуімен, ұлтқа тән діл элементтерін танытуымен, тура сипаттауымен аса құнды. Бұл – қаламгердің көркем және публицистикалық мәтіндерінің ерекшелігі деп танылды.

Автордың көркем мәтіндегі ұлттық ділдің сипатын анықтау үшін нақты шығармаларға жүгінеміз. Мысалы «Кәрі солдат» әңгімесіндегі: «...қаладағы құдаларына барып қайтпақ» [6], – деген жолдардағы «құдасы» қазақ танымында аса қадірлі туыс іспетті. Мұндағы кейіпкердің іс-әрекеті құдаға көрсетілетін сыйластықты, қазақ дәстүрінде сақталған әдетті еске салады. «Жазғы демалыс» әңгімесінде: «Содан ас үйдегі аяқ-табақтардың... салдыр-гүлдірі көпке дейін тыйылмады» [7], – деп сипатталатын көріністе ұлттық ділде қалыптасқан отбасы – ошақ қасында болатын келеңсіздіктер мен кикілжінді суреттеген. Бұл қазақы түсінікте отбасындағы екі адамның ұрыс-керісі, берекенің қашуы секілді әрекеттерді түсіндіреді. Сондай-ақ, қаламгердің көркем мәтінде кейіпкерлерінің диалогтарындағы сөз қолданыстары мен іс-әрекеттердің жүзеге асуы, сюжеттерінен адамдық белгілерін, ұлттық ділдің мәнін аша түсетін түрлі ұлттық қасиеттердің көрінісі орын алады. Қаламгер ұлттық ділдің көрінісін ашу мақсатында этнографиялық өрнектерді де жиі пайдаланады. Ол адамдар арасындағы қарым-қатынастарды сипаттай отырып, ұлттық ділде қазаққа тән ерекше қасиеттерді бейнелейді. Автор өзінің көркем мәтінде әдет-ғұрыпты сақтау, әдептілік, адамгершілік, үлкенді сыйлау, тәкаппарлықтан ада болуға ұмтылу, еңбекқорлық секілді ұлттық қасиеттерді ашық суреттейді.

«Ақсай мен Көксай» шығармасында қазақтың наным-сенімі мен дінінің, ұлттық ділінің көрінісі кейіпкер тілімен беріледі: «...иә, аруақ, иә, тәңірі, жеті теңге, жеті нан құдайы...», «...бісміллә... деді Арзы апам таңдайымды көтеріп» [8]. Шерхан Мұртазаның көркем мәтінде ұлттық ділдің көрінісі көбінесе алуан оқиғалардан және ондағы кейіпкерлердің сөзінен байқалады. Қазақ дүниетанымында дастархан берекенің өзегі, бір отбасының басын қосатын киелі орны. Бұл қазақтың ділінде бүгінгі күнге дейін өз мәнін жойған жоқ. «Ақ орданың орнындай дастархан басында...» [9], – деген тармақта автордың сипаттауы кең дастарханды елестетеді. Шығарма мазмұнында сол кезеңдегі адамдардың дастарханды қадірлеуі мен көзқарасының құлдырап тұрған шағы бейнеленген. Бірақ дастархан қазақ үшін қазірге дейін қасиетті орын саналады. Демек ұлттық ділдің белгілі бір уақытта, кей жағдайларға, идеологиялық қолдан жасалған бұрмалауларға сай өзгеріске ұшырап отыруы мүмкін. Шерхан Мұртазаның көркем шығармалары мен ондағы кейіпкерлер табиғатынан осыны түсінеміз.

Қаламгердің публицистикалық мәтіндегі ұлттық ділдің көрінісі нақты тұжырымдар мен автордың ой-пікірі, белгілі бір әлеуметтік-қоғамдық жағдайға баға беру негізінде анықталады. Туындыгер «Абай сәулесі» атты мақаласында: «Қазіргі кезде сауатсыз қазақ жоқ. Сауаттымын деген әрбір саналы адам кітап оқиды», – дейді. Сондай-ақ, «Кітап жазған қазақтың жиһазы Абайсыз болмас, Абайы болмаса ол қазақ емес. Жалпы ондайды саналы адам деу қиын» [10], – деп бір түйеді. Мұнда ұлттық ділдің көрінісі қазақтың білім мен ғылымға деген ұмтылысын сипаттайтын «сауатсыз қазақ жоқ», «саналы адам кітап оқиды» тіркестерінен байқалады. Қазақ жазба әдебиетінің негізін қалаған, халқын оқу мен білімге шақырған ақын Абайды атауы да кездейсоқ емес. Себебі Абай халқымыздың дүниетанымында өз жұртына хат тануды, ғылым іздеуді ғибрат еткен тұлға. Жазушы: «Тәрінде Абайдың кітабы тұрған үйдің сәулесі де молырақ. Абай кітабынан ерекше сәуле шашырап тұрады» [10], – дейді. Бұл тармақтан ұлттық діліміздегі білім мен ғылымға қызығушылық секілді шексіз құрмет таным-түсінік сипатын аңғарамыз. Кітапты қадір тұтып, одан алған білімді кең жазира байлыққа теңеу арқылы ақынды тануға, оқуға, шығармашылыққа жетелейтін күшті байқаймыз. Абай кітабынан ерекше сәуле шашуы ақынның ғибратымен, өнегесімен танылады. Демек білім сәулесі құятын білімнің қазақ

халқы танымындағы тәрбие және еркіндікке ұмтылу амалы екенін ұғамыз. «Айқайлап айтқан сөз» шығармасында: *«Бірақ адамның айтқаны болмайды, Алланың дегені болады»* [11], – деген тұжырымды кездестіреміз. Бұл ұлттық ділдің айқын көрінісі. Өйткені өз сенімін, дінін берік ұстаған қазақ үшін дүние жалған және кез келген әрекет тек Алланың бұйрығымен орындалады. Бұл – қазаққа тән құбылыс.

Шерхан Мұртазаның *«Қазақстанның байлығы 10 триллион доллар!»* деген публицистикалық толғамында: *«Ата-бабамыздың қыруар күшімен, найзаның ұшымен қорғап, тұтастығын сақтап қалған қасиетті жеріміз қазына-байлыққа бай да жомарт болып шықты»* [12], – деген тармақтағы *«қыруар күшімен, найзаның ұшымен қорғап, тұтастығын сақтап қалған қасиетті жер»* ұғымы ұлттық ділге тән түсініктен туындап отыр. Қазақ үшін қашан да туған жерін қадір тұту, оны сақтап қалу бірінші парыз саналған. Ұлттық ділімізде бұл – киелі ұғым. Ертеден келе жатқан әдеби туындыларымыз бен тарихи деректерде де жер үшін жанын қиған талай батыр, талай қазақ тұлғасы танылғаны белгілі. *«Ауыл кетсе – ұлттың ұйытқысы кетеді»* [13], – деп келетін автор тұжырымдары қазаққа тән ұлттық ділде халықтың ауылды ерекше мекен деп танитынын, ұлттың ұйытқысы ауылдан басталатынын білдіріп тұр. Ұлттық ділде ең маңызды деп танылатын – бірлік. Оны автор ұйытқы деп, ұлттың ұйытқысы үшін осындай берекелі мекеннің болуы тиіс екенін түсіндіреді. Бұл қаламгердің ғана ойы емес, күллі қазақ ұлтының ділінде сақталған ұғымы.

Сондай-ақ ұлттық ділдің көрінісі қаламгер шығармасындағы тіл туралы толғамынан да нық байқалады. Мәселен, ол 1913 жылы «Қазақ» газетінде жарияланған мына ойды назарға алады: *«Ұлттың сақталуына да, жоғалуына да себеп болатын нәрсенің ең қуаттысы – тіл»* [14]. Себебі ұлттық ділде, яғни қазақы танымда тілдің рөлі жоғары. Әрі оның ұлттық маңызы зор жүкті артып тұрғаны аян.

Қазақ діліндегі жайлы мекен «жерұйықты» табу, жұрт тыныштығын аңсау, айының оңынан тууы секілді таным-түсініктерді де қаламгер өзінің «Әкімдер де ант берсін» атты толғамында қолданады: *«...Қазақстанның айы оңынан туып, жұлдызы биіктен жарқырай берсе екен», «...Қазақстан баяғы бабалар аңсап өткен Жерұйыққа айналса екен»* [15]. Ұлттық ділімізде айдың оңынан тууы жақсылықпен сипатталады, сәттіліктің, оң іс-әрекеттің белгісін береді. Ал «жерұйық» ұғымы ұлттық ділде туған өлке, кең жазира, шалқар көл, асқар таулы аяулы туған жерін танумен анықталады.

Ұлттық ділдің публицистикалық дискурстағы көрінісін мына тармақтардағы ақын тұжырымынан да анық көреміз: *«Ас беру – аш-арыққа қайырымдылық тамақ беру емес. Бұл – тәрбие»* [15]. Мұнда қазақ дәстүріндегі ас берудің түпкі мәнін аша отырып, оның әуелгі мағынасы тәрбиемен шектесетінін айтады. Ұлттық ділде тәрбие түрлі жағдайда алуан сипатта көрініс тауып отырады. Соның бірі дәстүрді сақтау, ата-баба аруағын қадірлеу, ұлтқа тән ішкі жан дүниелік ұстанымдардың сыртқы сипатын осындай амал-тәсілдермен көрсету. Ұлттық ділдің адамгершілік, моральдік туралы ерекшелігін қаламгердің: *«Шынында да жұтаң мал қырылса орны толады. Үй құласа, қала қираса қайта соғылады. Ал, адам орны толмақ емес»* [16], – деген ойынан аңғарамыз. Қазақ дүниетанымында ертеден-ақ жақынды, бауырын, досын, жалпы адамды сыйлау, құрметтеу, қадірлеу қасиеті басым болған. Сондай-ақ мұнда адамгершілік, жанашырлық секілді қасиеттер биік тұрады.

Қаламгер публицистикалық мәтіндерінде *«Ғасырлар бойы ат үстінде өткен халық», «...отансүйгіштігі, ұлтсүйерлігі»* [16] секілді тіркестерді қолдану арқылы ұлттық ділдің ақиқат көрінісін аша түседі. Ұлт ділінде халқымыздың ертеден ат үстінде күн кешкені, жерін, елін қорғағаны белгілі, сондықтан бүгінде ат қазақ дүниетанымында қасиетті жануар. Ал қазақтың отансүйгіштігі мен ұлтсүйерлік қасиеті тарих сахнасындағы талайғы оқиғалар тізбегінде айқын көрініс тапқан. Демек мұндай астарлы түсініктерді қолдану арқылы қаламгер ұлттың ділінің бір қырын ашып, оны өз танымында түсіндіріп отыр. *«Бірақ дүние дүние болғалы сол шіріген байлықты ана жайға өзімен бірге ала кеткен ешкім жоқ. Бай*

болсаң да өлгеннен соң, басыңа алтын күмбез салмайды» [17], автор қазақтың рухани тынысын, таным-түсінігін, бойында қалыптасқан ұлттық ділінің көрінісін оның дүниеге деген көзқарасы тұрғысынан берген. Қазақ үшін мына өмір мен о дүниенің мәні әрдайым маңызды болған, сондықтан ол үшін материалдық дүниенің маңызы емес, дүниедегі атқарған адал ісі мен азаматтығы, адамгершілік ұстанымы алғы шепте болған. Қаламгер өзінің публицистикалық туындыларында ұлттық діл көрінісін осындай ертеден қалыптасқан мәдениет пен әдет-ғұрып, дүниетанымдық көзқарас, сенім, ұстаным мен қасиеттер негізінде ұсынады әрі оны бүгінгі қоғамның әлеуметтік, қоғамдық мәселелері, идеологиялық сипаттағы іс-әрекеттер, өзінің көзқарасы мен түйген тұжырымдарына сай жүйелеп ұсынады.

Қаламгер өзінің «Зейнет күреспен келеді» деген шығармасында: «Еліміз тәуелсіздік алса да, құлдық, мәңгүрттік психологиядан арыла алмай келеміз» [18], – дейді. Сан ғасырлар түрлі тарихи-саяси оқиғаларды бастан кешірген қазақ дүниетанымында «тәуелсіздік» қасиетті ұғым. Сондықтан қазақтың әуелгі құлдық, мәңгүрттік психологиясының көлеңкесі ұлттық ділде қазіргі таңға дейін көрініс тауып отырғанын айтады. Қазақ ділінде еркіндік, тәуелсіздік, азаттық ұғымдары рухын жандандыратын қадірлі түсінік екені даусыз. Автор мұнда сол тәуелсіздікті қазақ сырттай ғана емес, ішкі жан дүниесінде де тануы керек деген ойды жеткізгісі келеді. Әрі қазақ діліндегі қарапайымдылықтың бағыныштылыққа итермелейтін ез қасиетін сынап қарайды.

Шерхан Мұртаза өзінің публицистикалық мәтіндерінде ұлттық ділдің оң әрі жақсы жағын, қазаққа тән жақсы қасиеттерді ғана көрсетіп қоймай, қазақ бойынан тыйып, жоюы керек қасиеттерді де мысалға алады. «Соның бірі – жүзге бөліну» [18], – дейді автор. Ұлттық ділде қалыптасқан жүзге бөлінудің туыстықты анықтаудан бөлек, әрі кететін жағымсыз тұстарын сынап отырып, Абайдың достық туралы сөзін мысалға алады. Қазақ бір-бірін дос, бауыр деп тануы керектігін айта отырып, діліміздегі осы бір жаман қасиетті, мұндай бөлінуден туған демографиялық орасан апаттан құтылуымыз керек дегенді түсіндіреді. Бұл ойын қаламгер «Ырыс алды – ынтымақ» [18] деген халық мақалын мысалға ала отырып қорытындылайды. Ұлттық ділде «ынтымақ» ұғымы ертеден-ақ қалыптасқан ең ұлы қасиет. Күллі халықтың ынтымаққа жетуі жеке адамдардың өзара достығына бағынышты екенін автор астарлай баяндайды.

Қаламгердің қазақ діліне тән кішіпейілдік пен адамгершілік қасиеттерін айқындайтын әрекеттерді де осы публицистикалық мәтінде негізге алады. Автордың өз бойындағы қазақы діл көрінісін де оның сұхбатындағы тілшінің: «Ұлық болсаң – кішік бол!» [18], – деп бұрынғының мақалын, яғни қазақ бойындағы асыл құпиясы – үлкенге құрметпен қарау, кішіге ізеттілік таныту секілді адамгершілік сипатымен түсіндіруінен және оны Шерхан Мұртазаның адамдық табиғатына телуінен көреміз.

Шерхан Мұртаза өзінің публицистикалық мәтінде ұлттық тіл мен дінді, қазақ дүниетанымындағы ертеден сақталып келе жатқан ұлттық образдарды ұлттық діл мәселесі тұрғысынан қарастырады. Ол: «мұсылман діні – аса иманды», «қайда барсаң – Қорқыттың көрі», «тілі бар халық – халық, тілі жоқ халық – балық» [19], – дейді өз сөзінде. Мұнда да ұлттық ділде қалыптасқан дін, тіл, сенім секілді ұлттық руханият бөлшектері өзара байланыса қарастырылған. Бірақ автор осы мысалға алып отырған ұлттық тіліміздің белгілі бір идеологиялық аспектіде кедергілерге ұшырауын былай сипаттайды: «...үлкен мінберлерден кім орысша сөйлесе – сол лауазымды» [19]. Мұнда автор баяндап отырған кезеңдегі ұлттық ділдің әлеуметтік-саяси жағдайлар аясында кей өзгерістерге ұшырауы, яғни қазақ діліне жаңа белгілердің енуін қайрай отыра сынады. Ұлттық ділге аталмыш әрекеттердің кері әсер ететінін ашық суреттейді.

Осындай қазақ ділінде орын алған қисынсыз қасиеттерді автор өз шығармасында оқырманына талдай отырып ұсынады. Мысалы: «аурудың асқынған түрі – науқаншылдық» [19], – дейді. Мұнда автордың науқаншылдық деп отырғаны ұлттық ділдегі тұрақсыздық пен

жеңіл ойын-күлкі және алдауға еріп кетерлік кері қасиетін айтады. Осы тұста автор тағы да Абайды мысалға алып, оның науқандық емес, мәңгілік екенін түсіндіреді.

Шерхан Мұртаза өзінің көркем және публицистикалық мәтіндерінде ұлттық мінез-құлықты, қоғам көрінісін және діл ерекшеліктерін сол кезең шындығы сипатында бүкпелемей, ашық танытуға дағдыланған. Бұл тарих сахнасындағы ұлт ділінің даму, өзгеру, қалыптасу және сақталу ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді. Қаламгердің көркем мәтініндегі мұндай ерекшелік туралы: «...Осындай қиындыққа қарамай Шерхан Мұртаза осы тақырыпты қорықпай, ештеңеден тайсалмай жазып берді. Көзбен көргенді, естігенді, жазған дүниелерді оқып шығып, суреткерлік ой таразысынан философиялық, көркемдік талдау мен жинақтау жасап шықты» [20, 95-б.], – деген ой осыған дәлел. Жазушының шығармашылық шеберлігіне, шығармаларының мән-мазмұнына, мақсатына тән мұндай ерекшелік қазақ ұлтының ділін, дүниетанымы мен ұстанымын танытуда байқалады.

Ұлттық ділде көрініс табатын, автор атаған «құлдық, мәңгүрттік психология», «жүзге бөліну», «науқаншылдық» қатарлы теріс қасиеттердің нақты бір кезең тарихына сай орын алатыны белгілі. Оны болдырмау тек ұлттың ішкі нық ұстанымына, дүниетаным тереңдігіне бағынады. Сондықтан Шерхан Мұртаза шығармашылығындағы көркем және публицистикалық мәтіндерде көрініс тапқан ұлттық діл – ұлттың өмір сүруіне әсер ететін елеулі фактор екенін анықтайды. Көркем шығармаларда ұлттық тілдің көрінісі көбіне дәстүр мен салт-сана сипатында көрініс тауып отырса, публицистикалық дискурста қоғамдық мінез-құлық әрекеттерін және оның себебін түсіндіру негізінде көрініс тауып отыр. Бұл ұлттық ділді тануда біркелкі көркем дискурста немесе публицистикалық дискурста ғана жүгінбеу керек деген тұжырымды тудырады. Туындыгердің шығармашылығынан қазақ ділінің қалыптасқан формасын түсінуге мүмкіндік алдық. Демек, ұлттық ділде сақталған қадірлі қасиеттерді дамыта түсу керек, ал теріс жақтарын ысырып тастау қажет, уақыт өзгерісі мен заман ағымына сай жаңа танымға еліктеп кете беруге болмайды деген түсінікті де осыдан түйеміз. Аталмыш зерттеу тақырыбы әлі де терең зерттеуді қажет етеді. Себебі ұлттық діл – ұзақ уақыт бойы этникалық ерекшелікті анықтайтын мәдениеттің терең құрылымдарын танытады. Ұлттық ділді қарастыру бүгінде өзекті.

Ұлттық діл көрінісін нақты көркем және публицистикалық дискурс негізінде анықтаудың мәні зор. Себебі ұлттық діл ұлттық тіл арқылы сипатталады, танылады. Шерхан Мұртаза шығармаларында мұндай тілдік көріністі автордың ұлттық таным негізінде анықтадық. Сан ғасырлар бойы, жүздеген, мыңдаған жылдар легінде халықтың ақыл-ойы, ұлттық идеялары бір арнаға тоғысып, бірлескен тәжірибеге айналады. Бұл үздіксіз құбылыс әрі этникалық болмыста, этникалық тарихта, ұлттық ділде және тілде сақталады. Қазақы сана, таным көріністері қаламгердің көркем, публицистикалық мәтіндерінде этникалық ділмен сипатталады, халықтың мәдени-тарихи, мәдени-психологиялық айшықтары да осы негізде анықталады. Сондықтан қазақ ұлтына тән діл мен этникалық мәдениет көрінісін Шерхан Мұртаза шығармашылығындағы көркем және публицистикалық мәтіндерден іздеу және оны қаламгер интерпретациясы негізінде талдау зерттеу жұмысының тақырыбын және практикалық құндылығын ашуда оң нәтиже берді. Зерттеу жұмысында Шерхан Мұртаза шығармашылығы негізінде нақты мәтіндерге талдау жүргізе отырып ұлт дүниетанымының ерекшелігін көрсететін мінез, таным, мәдениет көрсеткіштерінің тілдік сипатына қол жеткіздік.

Қорытынды

Шерхан Мұртаза шығармашылығындағы көркем дискурс пен публицистикалық дискурстан ұлттық тілдің көрінісін нақты мәтін мысалында анықтау арқылы келесідей тұжырымдарға қол жеткізілді:

- ұлттық ділдің көрінісі көркем және публицистикалық дискурста автор тілінің ерекшелігіне әрі көркемдік пен шындық өмір құбылыстарын түсіндірудегі айшықтарына сай әртүрлі болады;

- ұлттық ділде көрініс табатын ұлттық қасиеттер мәтін ішінде түрлі формада сипат алғанымен, семантикалық және лексикалық мәні бір;

- ұлттық діл – ұлттың психологиясында қалыптасқан танымның қоғамдық-әлеуметтік, өзге де аспектілер негізінде белсенді көрініс табуы кезінде анық байқалады;

- ұлттық діл көрінісін көркем және публицистикалық дискурста ұсынуда қаламгердің тілдік санасы мен ұлттық дүниетанымы қатар әсер етеді;

- көркем дискурста ұлттық діл ұлттық дәстүр мен қалыптасқан әдеттерді автордың көркемдеп жеткізуі тұрғысында кейіпкерлер тілі негізінде жиі ұсынылады;

- автордың публицистикалық дискурсында ұлттық діл қоғамда болып жатқан өзгерістерге халықтық көзқарас пен жүзеге асқан әрекеттер негізінде анықталады.

Зерттеу жұмысында көркем және публицистикалық шығармалар негізінде ұлттық ділдің көрінісі нақты мысалдармен анықталды, автордың тілдік ерекшелігіне сай қазаққа тән діл, ұлттық қасиеттер сараланды. Осыған орай зерттеу жұмысының мақсаты нақты мысалдармен шешімін тапты, яғни көркем және публицистикалық дискурста ұлттық діл көрінісінің берілу ерекшелігі айқындалды. Сондай-ақ автор шығармашылығындағы ұлттық таным ұстанымдары талданды.

Шерхан Мұртаза шығармашылығындағы көркем және публицистикалық дискурстардан мән-мағына мен авторлық идеяны ғана емес, мәтін ішіндегі әр ой мен әрекеттердің ұлттық діл сипатын ашудағы ұтымдылығын авторға тән өткір сыншылдық пен философиясы, мәтіндердің ақпараттық-аксиологиялық құны арқылы анықтадық. Қаламгердің оқырман ойын және жалпы қоғамдық көзқарасты өзгертуге қосқан үлесі, қазаққа тән ұлттық дүниетаным мен құндылықтарды жалғастырушы, таңбалаушы және сақтаушы ретіндегі қызметі танылды. Бұл – зерттеу жұмысының практикалық маңызын тереңдетеді.

Қазіргі қазақ қоғамындағы философиялық ой, әлеуметтік топтардың өзара әрекеті, қайырымды қарым-қатынас, бейбітшілік үйлесімі – бәрі рухани келісім идеялары ғана емес, біз атап өткен ұлттық діл мәселесі аясында да жүзеге асып келеді. Шерхан Мұртазаның көркем мәтіні мен публицистикалық мәтінінде берілген ұлттық діл көріністері шынайы өмірдегі қазақы сана мен танымның мазмұнын айқындап берді.

Туындыгердің зерттеу жұмысымызға негіз болған көркем және публицистикалық мәтіндерінің жазылу стилі мен идеяны жеткізудегі әдіс-тәсілдері түрлі болғанымен, екі түрлі дискурста берілген ұлттық діл көрінісі және оны авторлық ой тұрғысынан талдау, қаламгер дүниетанымының көрінісі, түпкі идея – бір, мазмұн – тұтас. Көркем мәтіндерде қаламгер ұлт ділінің сипатын кейіпкерлер әрекеттері мен диалогтарында, көркем шығармаға тән суреттеу, авторлық ойдың баяндалуы және қарапайым адамдар өмірін бейнелеу, ауызекі сөйлеудегі мінез-құлықтарын көркем шындыққа айналдыру арқылы байқатса, публицистикалық мәтіндерде әр ойын философиялық толғамынан өткізіп, ұйқасты нақыл сөздер стилінде ұсынып, оқырманға үндеу салады. Шерхан Мұртаза шығармашылығындағы аталған екі дискурс түрі арасындағы өзара үйлесім де осы қасиеттері арқылы тұжырымдалады. Автор ұлттық ділдің көрінісін ашуда, танытуда екі дискурс тәсілін де қаламгерлік стиль негізінде толық және ұтымды қолданған.

Мақалаға өзек болған автордың «Жазғы демалыс», «Кәрі солдат», «Ақсай мен Көксай», «Абай сәулесі», «Айқайлап айтқан сөз» «Қазақстанның байлығы 10 триллион доллар!», «Әкімдер де ант берсін», «Зейнет күреспен келеді» туындыларының мәтінінде сипатталатын ұлт мінезі, таным, ұстанымы, құндылықтары, этностық қасиеттері, тарих, қоғамдық жағдай, тіпті халықтың орналасқан аймағы тұтасып ұлт ділінің мәнін, сипатын ашып берді.

Қаламгер шығармашылығындағы көркем дискурс пен публицистикалық дискурста ұлттық діл тілдік сипатта берілгендіктен, мұнда тілдік сананың да қызметін атап өткен жөн. Ұлттық діл тілдік санамен өзара байланыста болғандықтан ол арқылы ұлттың стереотиптік танымы мен психикалық көзқарастары да анықталатынын түсіндік. Ұлттық діл сол халықтың адамының санасында орын алатын психикалық қызметтің бір бөлшегі ретінде қатар өмір сүреді. Сондықтан ұлттық діл көріністерін тану және оны көркем, публицистикалық дискурстан анықтау, талдау тіл білімі саласы үшін маңызды әрі өзекті тақырып деп есептейміз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Скуратов И.В., Корж В.И. Специфика национального менталитета и национального характера русских и французов через призму этнических лингвокультур // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Лингвистика. – 2020. – №1. – С. 111–115.
2. Kashenkova I. Features of National Mentality: Russian Political Discourse vs German Political Discourse. [Электронды ресурс]. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4652689> (қаралған күні 15.10.2024)
3. Жумагулова А.М., Каримова Б.Ж. Публицистикалық дискурс және әлеуметтік-коммуникативтік арақатынас // ҚазҰУ Хабаршысы. Журналистика сериясы. – 2021. – №3 (61). – Б. 22–31. <https://doi.org/10.26577/HJ.2021.v61.i3.03>
4. Rashidova M.B. The concept of discourse in modern linguistics // ResearchJet Journal of Analysis and Inventions. – 2021. – Vol 2. Issue 7. – P. 6–13.
5. Койлыбаева Р.К., Жунисова М.А. Отбасы дискурсына тән негізгі белгілер // Абай атындағы ҚазҰПУ хабаршысы. Филология ғылымдары сериясы. – 2020. – №2 (72). – Б. 202–206. <https://doi.org/10.51889/2020-2.1728-7804.31>
6. Мұртаза Ш. Кәрі солдат. [Электронды ресурс]. URL: <https://bilim-all.kz/article/7627-Kari-soldat> (қаралған күні 15.10.2024)
7. Мұртаза Ш. Жазғы демалыс. [Электронды ресурс]. URL: <https://bilim-all.kz/article/9374-ZHazgy-demalys> (қаралған күні 15.10.2024)
8. Мұртаза Ш. Ақсай мен Көксай. [Электронды ресурс]. URL: <https://bilim-all.kz/article/17643> (қаралған күні 15.10.2024)
9. Мұртаза Ш. Жаңбырлы той. [Электронды ресурс]. URL: <https://www.zharar.com/index.php?do=shorttexts&action=item&id=17865> (қаралған күні 15.10.2024)
10. Мұртаза Ш. Ақындар мен әкімдер. [Электронды ресурс]. URL: <https://www.zharar.com/index.php?do=shorttexts&action=item&id=17855> (қаралған күні 15.10.2024)
11. Мұртаза Ш. Айқайлап айтқан сөз. [Электронды ресурс]. URL: <https://bilim-all.kz/article/7630-Aiqailap-aitqan-soz> (қаралған күні 15.10.2024)
12. Мұртаза Ш. Елім, саған айтам, елбасы, сен де тында! [Электронды ресурс]. URL: <https://bilim-all.kz/article/17608-Elim-sagan-aitam-elbasy-sen-de-tynda> (қаралған күні 15.10.2024)
13. Шерхан Мұртазаның қанатты сөздері. [Электронды ресурс]. URL: https://massaget.kz/asyil_soz/sherhan-murtazanyin-kanattyi-sozder--51543/ (қаралған күні 15.10.2024)
14. Нақыл сөздер. А. Байтұрсынұлы. [Электронды ресурс]. URL: <https://www.zharar.com/index.php?do=shorttexts&action=item&id=17797> (қаралған күні 15.10.2024)
15. Мұртаза Ш. Әкімдер ант берсін. [Электронды ресурс]. URL: <https://bilim-all.kz/article/17605-Akimder-de-ant-bersin> (қаралған күні 15.10.2024)
16. Мұртаза Ш. Рух пен намыстың төресі. [Электронды ресурс]. URL: <https://bilim-all.kz/article/17607-Ruh-pen-namystyn-toresi> (қаралған күні 15.10.2024)
17. Мұртаза Ш. Тірілер ойлансын, Камал. [Электронды ресурс]. URL: <https://abai.kz/post/14595> (қаралған күні 15.10.2024)
18. Мұртаза Ш. Зейнет күреспен келеді. [Электронды ресурс]. URL: <https://bilim-all.kz/article/17593-Zeinet-kurespen-keledi> (қаралған күні 15.10.2024)
19. Мұртаза Ш. Қорқыттың қобызы қалғып кеткенде. [Электронды ресурс]. URL: <https://bilim-all.kz/article/17594-Qorqyttyn-qobuzu-qalgyr-ketkende> (қаралған күні 15.10.2024)
20. Нусупова А.Ж. Ш. Мұртазаның «Тамұқ» шығармасындағы Тұрар образы // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2020. – №3. – Б. 91–99. <https://doi.org/10.47526.2020/2664-0686.009>

REFERENCES

1. Skuratov I.V., Korzh V.I. Specifica nacionalnogo mentaliteta i nacionalnogo haraktera russkikh i francuzov cherez prizmu etnicheskikh lingvokultur [The specifics of the national mentality and national character of Russians and French through the prism of ethnic linguistic cultures] // Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Seria: Lingvistika. – 2020. – №1. – S. 111–115. [in Russian]
2. Kashenkova I. Features of National Mentality: Russian Political Discourse vs German Political Discourse. [Electronic resource]. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4652689> (date of access 15.10.2024)
3. Jumagulova A.M., Karimova B.J. Publicistikalyq diskurs jane aleumettik-kommunikativtik araqatynas [Journalistic discourse and socio-communicative correlation] // QazUU Habarshysy. Jurinalistika seriasy. – 2021. – №3 (61). – B. 22–31. <https://doi.org/10.26577/HJ.2021.v61.i3.03> [in Kazakh]
4. Rashidova M.B. The concept of discourse in modern linguistics // ResearchJet Journal of Analysis and Inventions. – 2021. – Vol 2, Issue 7. – P. 6–13.
5. Koilybaeva R.K., Junisova M.A. Otbasy diskursyna tan negizgi belgiler [The main features characteristic of family discourse] // Abai atyndagy QazUPU habarshysy. Filologia gylymdary seriasy. – 2020. – №2 (72). – B. 202–206. <https://doi.org/10.51889/2020-2.1728-7804.31> [in Kazakh]
6. Murtaza Sh. Kari soldat [Old soldier]. [Electronic resource]. URL: <https://bilim-all.kz/article/7627-Kari-soldat> (date of access 15.10.2024) [in Kazakh]
7. Murtaza Sh. Jazgy demalys [Summer holidays]. [Electronic resource]. URL: <https://bilim-all.kz/article/9374-ZHazyg-demalys> (date of access 15.10.2024) [in Kazakh]
8. Murtaza Sh. Aqsai men Koksai [Aksai and Koksai]. [Electronic resource]. URL: <https://bilim-all.kz/article/17643> (date of access 15.10.2024) [in Kazakh]
9. Murtaza Sh. Janbyrly toi [Rainy wedding]. [Electronic resource]. URL: <https://www.zharar.com/index.php?do=shorttexts&action=item&id=17865> (date of access 15.10.2024) [in Kazakh]
10. Murtaza Sh. Aqyndar men akimder [Poets and governors]. [Electronic resource]. URL: <https://www.zharar.com/index.php?do=shorttexts&action=item&id=17855> (date of access 15.10.2024) [in Kazakh]
11. Murtaza Sh. Aiqailap aitqan soz [The word shouted]. [Electronic resource]. URL: <https://bilim-all.kz/article/7630-Aiqailap-aitqan-soz> (date of access 15.10.2024) [in Kazakh]
12. Murtaza Sh. Elim, sagan aitam, elbasy, sen de tynda [My country, I tell you, elbasy, you listen too!] [Electronic resource]. URL: <https://bilim-all.kz/article/17608-Elim-sagan-aitam-elbasy-sen-de-tynda> (date of access 15.10.2024) [in Kazakh]
13. Sherhan Murtazanyñ qanatty sozderi [Catchphrases of Sherkhan Murtaza]. [Electronic resource]. URL: https://massaget.kz/asyil_soz/sherhan-murtazanyin-kanattyi-sozder--51543/ (date of access 15.10.2024) [in Kazakh]
14. Naqyl sozder. A. Baitursynuly [Proverbs. A. Baitursynuly]. [Electronic resource]. URL: <https://www.zharar.com/index.php?do=shorttexts&action=item&id=17797> (date of access 15.10.2024) [in Kazakh]
15. Murtaza Sh. Akimder ant bersin [Let governors swear]. [Electronic resource]. URL: <https://bilim-all.kz/article/17605-Akimder-de-ant-bersin> (date of access 15.10.2024) [in Kazakh]
16. Murtaza Sh. Ruh pen namystyn toresi [Judge of spirit and honor]. [Electronic resource]. URL: <https://bilim-all.kz/article/17607-Ruh-pen-namystyn-toresi> (date of access 15.10.2024) [in Kazakh]
17. Murtaza Sh. Tiriler oilansyn, Kamal [Let the Living think, Kamal]. [Electronic resource]. URL: <https://abai.kz/post/14595> (date of access 15.10.2024) [in Kazakh]
18. Murtaza Sh. Zeinet kurespen keledi [Retirement comes with a fight]. [Electronic resource]. URL: <https://bilim-all.kz/article/17593-Zeinet-kurespen-keledi> (date of access 15.10.2024) [in Kazakh]
19. Murtaza Sh. Qorqyttyn qobyzy qalgyyp ketkende [When Korkut's kobyz asleep]. [Electronic resource]. URL: <https://bilim-all.kz/article/17594-Qorqyttyn-qobyzy-qalgyyp-ketkende> (date of access 15.10.2024) [in Kazakh]
20. Nusupova A.J. Sh. Murtazanyñ «Tamuq» shygarmasyndagy Turar obrazı [The image of Turar in the work “Tamuq” by Sh. Murtaza] // Jasauı universitetinın habarshysy. – 2020. – № 3. – B. 91–99. <https://doi.org/10.47526.2020/2664-0686.009> [in Kazakh]